

ACC. N:R M. 14904:1-5.

Landskap: *Skåne* Upptecknare: *A. Ivan Johansson, Vändevra.*
Härad: *V. Göinge* Berättare: " " " "
Socken: *Moatteröd, Vändevra* Berättarens yrke: *folkskollänare.*
Uppteckningsår: *1960* Född år *1897* i *Moatteröd*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Höstseldom. s. 1-5.

N. No. 169

Skriv endast på denna sida.

HÄSTSELDON

Frågelistan avser den nutida hästselen, delvis dock under jämförelse med äldre former.

Bogträn

1. Hur kallas bogträn på Eder ort: bogträn, lokor, lokträn, sela-
klavar, bogskidor, okträn osv.
2. Liknade de bogträn som senast var eller fortfarande är i bruk på Eder ort närmast fig. 1 eller fig. 2. - Är anordningen för bröstremmen nedtill som fig. 1, dvs järnbeslag, som på ena träet bildar en ögla och på det andra ett hak, över vilket den färdigspända remmen krängdes vid selningen? Eller utgöres bröstbindslet av en kedjelänk med krok som fig. 2. - Hur är dragremmarna fästade, är det hål genom bogträna från kant till kant genom vilka dragremmarna trädas med ena hälften genom hålet och andra hälften utanpå bogträet (fig. 1) eller förekommer små järnhyskor som fig 2.
3. Hur kallas dragremmen, dragläder, dragåder, drätta, drotta, rom osv.
4. Är bogträna flata på baksidan eller halvrunda och förtjockade på mitten?
5. Är dessa sentida bogträn utrustade med fasta stoppningar eller använder man lösa putor? Hur kallas fasta stoppningar? Loker. Hur kallas lösputor: bossa, lösbossa, ringputa, krans, bogträpäl, halsduk, selaputa, lösbont, buogkupp, loka osv.
6. Anses den lösa putan vara senare än fasta stoppningen. Vet man när den lösa putan kom i bruk och från vilket håll.
7. Hur är lösputan konstruerad, göres den i ett stycke som är ihopböjt till en ring eller tillverkas den i två delar som är sammanfogade med varandra vid de öppna ändarna. Eller har lösputan formen av en sammanhängande ringformig dyna med tjock kant eller valk framtill. - Även uppgifter om materialet om det är av

skinn, tyg; stoppning av halm, hår osv, är av stort värde.

8. Har lösputa av filt förekommit? Är den gammal? Namn?
9. Anbringas lösputan lös på hästen eller är den fastsatt vid bogträna? Med remmar och spännen kring träna? Eller genom korta remstumpar som spikas fast vid bogträna?
10. Har olika typer av bogträn uppkallats efter sin förmodade härkomst- eller invandringsort, t.ex. värmlandslokor, jämtlandssele, skånska-, halländska bogträn osv.?
11. Vad är värmlandssele? Har den använts, när kom den i bruk och i vad skilde den sig från andra selar?

Däckel

12. Hur heter den detalj i hästselen som sitter på hästens manke och uppbär skaklar, kärrarmar eller draglinor: däckel, däck, kåpa, selakappa, selkrok, selbåge, selhuvud, ranke, selaranka, orv, selorv, selbukt, ryggträ, sadel, silakacke, hövre osv.? Ifall flera namn förekomma ange vilka som äro äldre och vilka yngre. Eller avsåg man med olika namn olika konstruktioner?
13. Vilken är den däckel som nu är eller senast var i bruk på Eder ort, består den av två stoppade putor, sammanhållna av en kort järnbåge, varå putorna kan leda? Eller utgöres däckeln av en bred, skinnklädd järnskena eller läderrem med en dyna på vardera sidan mot hästryggen? Hur gamla är dessa däckelformer på Eder trakt? Användas de till både åk- och arbetsselar? Avser namnet däckel möjligen just dessa former?
14. Beskriv de däcklar eller selkrokar som tidigare ha varit i bruk på Eder ort. Var de av järn? Med fasta eller ledande klackar (kläppar, klampar, selapungar)? Varklackarna stoppade eller har man använt lösa ryggputor? Kommer man ihåg däcklar av trä, ben eller horn? Hur var dessa konstruerade?
15. Hur kallas de remmar (tidigare ibland kedjelänkar) som löpa från vardera ändan av däckeln ned i selringarna och uppbära skaklar eller draglinor: upphållsremmar, upphänge, uppåra, uppbinne, uppstalära osv.?
16. Använder man förbindelseremmar mellan betslet och däckeln för att hålla hästens huvud lagom högt? Både i åk och arbetsselar? Är bruket gammalt? Hur kallas dessa remmar: stuptygel, oppstans-

tygel, snöppeltöm?

17. Använder man förbindelseremmar mellan bogträna och däckeln? Hur kallas dessa? Stretremmar? Hur gammalt är detta bruk?
18. Har springgjord förekommit (remmen under hästens buk från ena kanten av däckeln till den andra för att hindra däckeln glappa på hästryggen)? Hur kallas den: springgjord, ränngjord, tvånggjord, bröstgjord, stänggjord, selgjord? Är springgjorden i bruk sedan gammalt? Användes den även på arbetssele?
19. Har svansrem eller ryggstycke (rumpa, rumpeläder, lännstreck), remmen från däckeln längs hästens rygg, alltid förekommit? Hur kallas det parti som ligger under hästens ^{svans:} svanskappa, rumpetång, rumpkavel? Har det hänt, att det sistnämnda partiet av svansremmen utgjordes av en kort tråkavel?
20. Förekommer baksele eller hindertyg (bakgjord, byxor, broker, länstreck, strek, stryksele, ravsele, selje osv.)? Vid arbets- eller åksele eller båda delarna? Är den gammal på Eder ort? Ange dess namn, beskriv den i korthet och ange hur och var den är fastsatt vid den övriga selen.

Selring med tillbehör

21. Hur heter den järnring vid vardera sidan om hästen vid vilken uppehållsremmar från däckeln och dragremmar från bogträna var fastgjorda: selring, ale, ålring, årdring, drottring osv.?
22. Har under denna ring använts någon skyddande puts? Eller trätrissa? Namn?
23. Hur kallas den förbindelselänk varmed skakeln fästades vid selringen: årda, åle, ala, ahlmärta, selåra, selöra, seltunga, seltamp, selsinka, selhasp, selakorra, dragtamp, knappåder osv.? Var denna förbindelselänk, som således var avsedd för att trädas i hålet på skakeländan och fästas med selpinne på utsidan, alltid av järn? Eller var den i äldre tider av läder? Beskriv anordningen och gör enkla skisser.
24. Hur heter den pinne som man fastläste skakeln med: selpinne, selasticka, selknäppe, selaknapp, selakack, snavesticka, knavricka osv. Var den av trä? Sedan av järn? Var den i äldre tider av ben?

25. Var selringen i bruk så länge som draghästen överhuvud användes? Är den fortfarande i bruk? Eller ersattes den enkla, runda ringen sedan med ett stort spänne? Hur kallas det? Användes sådana spännen måhända endast till åkhästar eller parhästar? Hur fastsätts skaklarna och draglinorna vid dessa spännen?
26. Kommer man ihåg att man i stället för selring eller spänne i äldre tider använt ett vinkelböjt stycke av trä eller ben (horn), s.k. selknä, bogskott osv.?
27. Har det förekommit att man varken använt selring, selknä eller spänne utan spänt fast dragremmar från bogträna direkt vid skakeländarna? Om så varit fallet beskriv noga tillvägagångssättet.

Huvudlag och tömmar

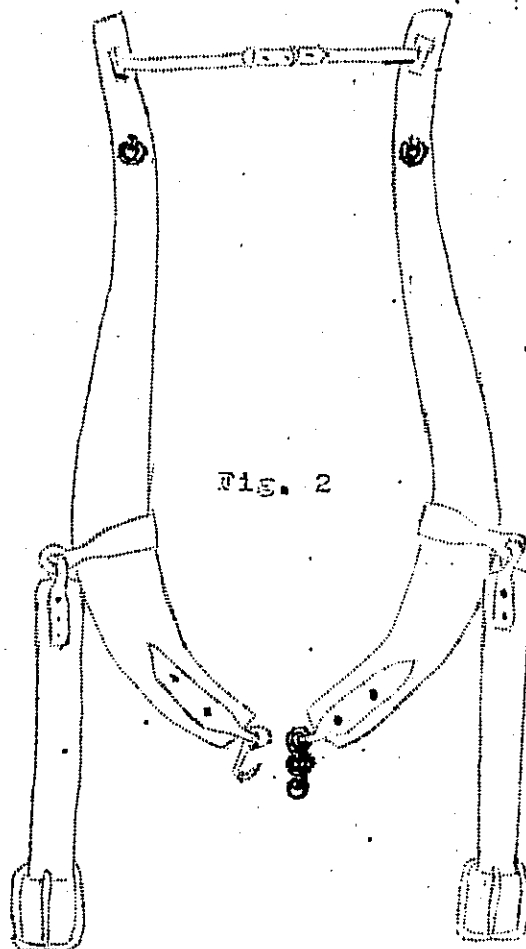
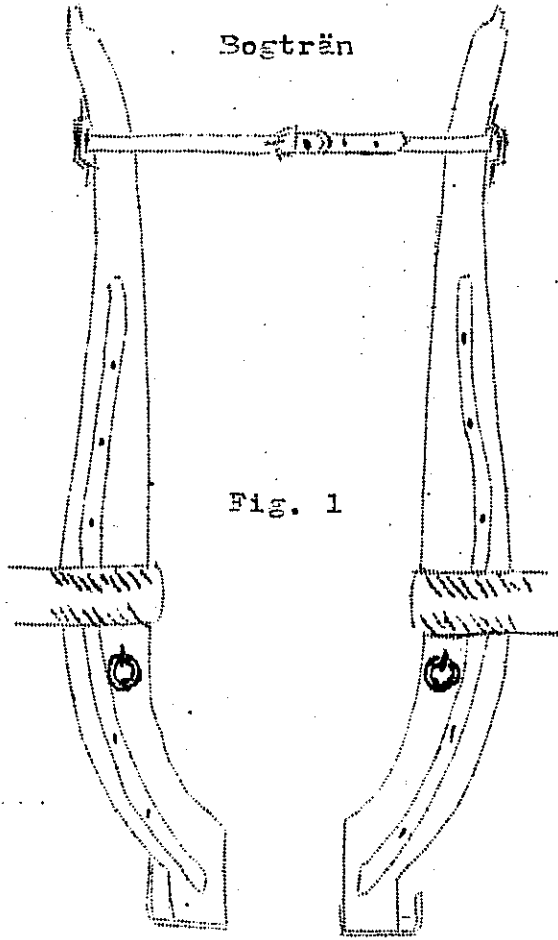
28. Hur kallas huvudlaget: huvudlag, huvudstol, betsel osv.?
29. Hur kallas den delen på huvudlaget, som lägges i hästens mun: betsel, träns, mil, munbit osv.? Har man kännedom om tränsar med två vinkelböjda sidstycken av ben, horn (även gethorn) eller trä, förenade genom en rak stång, munkavel, av trä eller ben?
30. Har man använt kapson, dvs. ett böjt järn över hästens nosben i stället för betsel?
31. Av vilka delar består en enkel tøm och hur kallas den: tøm, tåt, fitsar, eisar?
32. När kom korstömmar för parhästar i bruk?
33. Vilka partömmar hade man innan korstömmarna kommo i bruk? Använde man vanlig enkeltøm som fästades vid betslet på vardera yttersidan av spannet, medan hästarna sammanbundos med varandra vid innersidan av betslen med koft rem eller tåt? Hur kallades detta mellanbindsle: mellantøm, meltøm, milåstot osv.? - Har i stället för rem eller rep använts mellanlänk i form av tråkavel med hål eller knäpphake vid vardera ändan? Beskriv anordningen.
34. Var det någon skillnad i användningen av korstömmar och senast beskrivna enkla partömmar? Korstömmar endast vid finare åkning, enkla partömmar vid lastkörning och körning i jorden?
35. Har det hänt att man kört draghästen utan tøm och att den i stället letts i grimskäftet?

36. Har det hänt att körkarlen ridit på draghästen och på så sätt lett den? Vid vilka tillfällen har sådant förekommit?

Olika seldonstyper

37. Har bröstsele eller bringsele förekommit, en anordning vilken är lagd omkring hästens bringa och vari han drar i stället för bogträn?
38. Användes bröstselen allmänt eller endast vid vissa tillfällen, t. ex. när hästen blivit selbruten eller endast vid särskilda körs-
lor osv.?
39. Är bröstselen gammal? Kan man konstatera att dess användning ö-
kats under den senare tiden eller tvärtom?
40. Beskriv en typisk bröstsele och namngiv dess olika delar.
41. Äro parselar eller stängselar i bruk? När började de användas? Vilka förändringar av den gamla seldonstypen åstadkommo stäng-
selarna? Fästen för stängkoppel vid bogträna? - Användes stäng-
selar företrädesvis vid finåkning eller även vid-arbetskörning?
42. Känner man till kollerselar? När kom dessa i bruk, i vad skil-
jer de sig från andra selar? Användes de endast vid finåkning?
43. Har man i hästselen använt bjällerkransar och klockor av olika
slag? Endast i helldagsselar? Beskriv dem, ange namn och plats
för dem. Brukades sådant endast på vintern?

Bogträn

12.12.1959.

HH

VM 169

1. Kallades boträ.
2. Liknade mest fig 2 . Det användes både bröstrem och länk med öglor, som krokades fast. Fanns det remmar, var dessa "fasta" vid ena sidan och andra ändan trädde genom en hyska. Bogträna var halvrundade och tjockast på mitten. *Inga ringar. De de tygs på bild 2. De kall på plub, som bild 1 visar, och var för bågspäns fastställande.*
3. kallades dragläder , uttalades dra-läred. *1910, avse på bilden a bogträna fastes liksom, när hästen trängdes upp. Förhållande var det var kanske att på fig 2.*
4. Svaret kom med i nr 2.
5. Selapuderna knäpptes ⁱ bogträna. Man hörde om de äldre även beteckningen kraas. *Kraas var gjord i två stycken och kopplade mitt på.*
6. Det kan kanske någon gammal sadelmakare besvara. Det fanns "hemmagjorda" bogträn hemma, men stopningen hade tillverkats av någon hantverkare, som gick omkring i hemmen och gjorde selarna i ordning. Från omkring 1910 började man köpa "fabrikstillverkade" varor. På lätta fjädervagnsselar fanns en mycket tunn, fast stopning. Möjligen kan detta ha varit en gammal typ. På Vankiva-gården hade man i början av detta århundrade lösa puder.
7. Båda typerna torde ha förekommit men vanligen var de gjorda i ^{delar, kopplade} ett stycke, en sammanhängande dyma. För hästar som hade lätt

7. forts. för att bli selbrutna användes särskilda anordningar. Materia-

let var växlande. Stoppningen utgjordes i de hemmagjorda, om jag

au minns rätt, ^{med} av svinhår (eller möthår) ^{och som en saktlinnare som ord gavs}
^{vad på "vornat" för användes.}

8. Lösputa av filt har förekommit men (troligen) inget nämnvärt efter

detta århundrades början. Det låg eller hängde några äldre selar

hemma med sådana *gula filtar*.

9. Små remmar, som fästes med söm. samt knäppta remmar kring bogträna

vid manken.

10-11 Vet inget om detta ^{med någonting, men det var någon "skägubla" o "pumpagubla"}

12. Däckel. Varför vet jag inte. ^{som "buckel" lagades i väskor som hade likt användande i byggen. Tidigare "musselgjorda" hant by.}

13. Två stoppade putor med järnbåge. Denna typ kom väl efter 1920.

Tidigare järnbågen

Förut var det läderremmar. De fina "åkselar", som användes på

herrgårdarna hade ~~en~~ möjligen järnbåge även tidigare. Det fanns

en hel del konstigheter hos dessa ~~se~~ typer.

14. Jag har någon gång sett däckel av trä ^{användas,} men kommer inte ihåg den närmare.

Troligen fanns det någon enkel stoppning.

15. "Dratampen" går från boträdet till uppehållsremmen. Troligen hade

~~man även annat namn, men har tappats bort det.~~

2

3

- 16. De sa hemma "oppekällstygel".
- 17. Det fanns på "finare"selar och troligen var det dessa som kallades stretremmar. *De hövde ihop med rumpkygget.*
- 18. Har hört både rännegjor, selagjor o. bröstgjor. Den användes även på arbetssele. och var absolut nödvändig i backig terräng som det var hemma.
- 19. I min barndom hade vi nästan alltid rumpelär till vagnsselarna med rumpetång. Av trä har jag inte sett eller hört omtalas men att sådan använts framåt 1880-talet. håller det inte för otroligt. Hemma hade vi klavar "klarnar" av trä ^{minst till 1912} både till kalvar och får men bindslen av järnöglor till korna.
- 20. Jag har sett sådan använd på "nummerhästar" men känner inte till dem. Synd att inte dessa frågor kommit tidigare, då jag hade flera goda vänner, som varit förmåna "hästkarlar". De är borta nu.
- 21. Vi kallade den "selaringen".
- 22. Under den satt en ~~satt en~~ skyddande läderbit. Inget av trä i min tid eller de äldre selar, som fanns hemma. *Kännen minns jag inte.*
- 23. kallades "selatamp" med a som i hat. . Jag minns inga utan av järn. Skagelremmar började tidigt användas i mitt hem, så snart man skulle färdas längre väg. För körslof med arbetsvagn användes selatamp till omkring 1906. Selapinne o. selakecka var de vanliga namnen på stickan, som sattes i tampen. Jag minns ej annat än träpinnar *hemma, men det fanns järnplantor under en ställning på tiden*
- 24. Formen på ringen har undergått någon förändring men det är väl inte så stor skillnad i den här bygden. En skakelrem "skagelrem" stickes genom ringen och runt en skakeln /genom en närla/.

"kala-klarn"
"fäva-"

26. Nej.
27. Nej.
28. Kallades ^{koed} hädstol o. bessel. Vid ridning kallades den för trän.
- 29 Kallades alltid bessel.
30. Jag har inte sett sådan, men det hände att man hade särskilda anordningar för nummerhästar, som var hetsiga och opålitliga.
31. Vi såde aldrig annat än tön o. korvön för hästar.
Domliga smäden använde nästan, både skottet utgått.
32. Åtminstone sedan 1890-talet. Även vid körning med plog o. harv.
33. Man hade rep eller rem emellan hästarna, men jag vet inte ^{något} huru kallades det för. *Användes ofta av småbönder med en eller två hästar, mådde den som såg till.*
Ett hästok hade funnits hemma, men jag vet inte hur man använde det. *Troligen till arbet. som användes när man plöjde på 1800-talet.*
Det användes ^{med körning} endast vid plöjning eller harvning men sådant arbete använde man inte ofta hästarna till. De hade alltid haft minst ett par oxar hemma. *Någon hade hästoket använt, de som hade framme människor på liden. När jag såg köpa potatis på 1850-talet, drog jag + en dräng.*
34. Vet inte.
- 35 ~~34~~. Det gjordes ofta när man började odla betor och skulle köra i dem. Då leddes hästen av en annan person. Någon enstaka gång också vid körning med unghäst i potatis. Eljest inte. *Får födel 8/4/18.*
36. Nej, *endast vid körning.*
37. Vi hade en bröstsele hemma. Den gick på utlåning till grannar, som hade selbrutna hästar. Använde den inte mycket själva. Hade använt sådana selar någon gång på 1800-talet *hemma*.
38. ~~XXXXXX~~. Se ovan.
39. Troligen gammal. Minskats.
40. Kan tyvärr inte *utom bråslum o däckel.*

41. Ja man kan säga hade lambukarna bara fabrikerade
slas. Det fanns inga i köken för "hängkoppens" för-
lande.

42. Nej, inte nämnvärt.

43. Ja. Endast vid näpoken hade man gjallkran. I
vardagslag hängde man en blocka i brötkämmen.
Ja det hände ^{omvändning av} om blocken utom i samband med städ-
ning och då hietas brödet i skogsföräring.